

SCIENTIA ET HISTORIA 2025

Mokslo, technikos ir medicinos istorijos bei mokslo filosofijos
ir sociologijos mokslinė konferencija

Konferencijos programa ir pranešimų santraukos

Vilniaus
universitetas

Vilnius – Kaunas
2025 m. balandžio 3–4 d.

Konferenciją rengia:

Lietuvos mokslo istorikų ir filosofų bendrija
Lietuvos kultūros tyrimų institutas
Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka
Vilniaus universitetas
Vytauto Didžiojo karo muziejus

Konferencijos organizacinis komitetas:

Dr. Ramūnas Kondratas (pirmininkas) – Lietuvos mokslo istorikų ir filosofų bendrija
Dr. Vilma Gudienė – Lietuvos sveikatos mokslų universitetas
Dr. Romualdas Juzefovičius – Lietuvos kultūros tyrimų institutas
Dr. Alvydas Noreika – Lietuvos kultūros tyrimų institutas
Dr. Libertas Klimka – Lietuvos mokslo istorikų ir filosofų bendrija
Prof. dr. Arvydas Pacevičius – Vilniaus universitetas
Dr. Kristina Petrauskė – Vytauto Didžiojo karo muziejus
Dr. Judita Puišo – Kauno technologijos universitetas
Dr. Birutė Railienė – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka

Konferencijos leidinį sudarė:

R. Kondratas, V. Gudienė, A. Noreika, A. Pacevičius, J. Puišo, B. Railienė

Tezes recenzavo dr. Ramūnas Kondratas, redagavo Jurgita Noreikienė

Už tezių turinį atsakingi autoriai.

Be raštiško Lietuvos mokslo istorikų ir filosofų bendrijos sutikimo nė viena šios knygos dalis jokiais tikslais ir jokiais priemonėmis neturi būti kopijuojama.

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) portale *ibiblioteka.lt*

ISSN 2669-2872 (elektroninio leidinio)

© Lietuvos mokslo istorikų ir filosofų bendrija, 2025

© Pranešimų autoriai, 2025

Konferencijos draugai:

SANTRAUKA

2025 metus Lietuvos Respublikos Seimas yra paskelbęs lėktuvo ANBO ir Lietuvos aviacijos kūrėjų metais ir todėl viena iš konferencijos pagrindinių temų yra ANBO-I lėktuvo sukūrimo, pagaminimo ir išbandymo istorija.

Jungtinės Tautos paskelbė 2025-uosius „Tarpautiniais kvantinės fizikos ir technologijos metais“, nes suėjo šimtmetis nuo Wernerio Heisenbergo 1925 m. publikacijos, kuri padėjo pagrindą moderniajai kvantinei mechanikai. Tad antra pagrindinė konferencijos tema yra fiziko Adolfo Jucio (1904–1974) suburtos teorinės atomo fizikos mokyklos indėlis į kvantinės mechanikos sklaidą Lietuvoje.

Pranešimų buvo ir kitomis gamtos mokslų ir medicinos istorijos temomis. Konferencija baigėsi su ekskursija po aviacijos istorijos parodą su kuratore Justina Nenortaitė.

SUMMARY

The Seimas of the Republic of Lithuania proclaimed 2025 as the year of the airplane ANBO and Lithuanian aviation pioneers. Thus, one of the main conference themes is the creation, construction, and testing of the ANBO-I airplane.

The United Nations proclaimed 2025 as “The International Year of Quantum Science and Technology” because it marked the centennial of Werner Heisenberg’s 1925 paper which laid the foundation for modern quantum mechanics. Thus, the second conference main theme is the contributions of the Adolfas Jucys (1904–1974) school of theoretical physics to the spread of quantum mechanics in Lithuania.

There were also presentations related to the history of the natural sciences and medicine. The conference closed with a tour of the Vytautas the Great War Museum’s aviation history exhibit led by curator Justina Nenortaitė.

SVEIKINIMO ŽODIS

Ramūnas Kondratas

Lietuvos mokslo istorikų ir filosofų bendrijos pirmininkas

Nuoširdžiai sveikinu visus dalyvaujančius mūsų konferencijoje. Filosofijos istorikų sekcija vyksta virtualiai balandžio 3 d., o mokslo istorikų sekcija – balandžio 4 d. Kaune, Vytauto Didžiojo karo muziejuje. 2025 metus Lietuvos Respublikos Seimas yra paskelbęs lėktuvo ANBO ir Lietuvos aviacijos kūrėjų metais ir todėl viena iš mūsų konferencijos pagrindinių temų yra ANBO-I lėktuvo sukūrimo, pagaminimo ir išbandymo istorija. Tai temai bus skirti Vytauto Didžiojo karo muziejaus kuratorės Justinos Nenortaitės ir mokslo istoriko Romualdo Šviedrio pranešimai.

Jungtinės Tautos paskelbė 2025-uosius „Tarpautiniais kvantinės fizikos ir technologijos metais“, nes suėjo šimtmetis nuo Wernerio Heisenbergo 1925 m. publikacijos, kuri padėjo pagrindą moderniai kvantinei mechanikai. Tad antra pagrindinė mūsų konferencijos tema yra fiziko Adolfo Jucio (1904–1974) suburtos teorinės atomo fizikos mokyklos indėlis į kvantinės mechanikos sklaidą Lietuvoje. Plenarinį pranešimą šia tema skaitys fizikas Egidijus Norvaiša.

Pranešimų bus ir kitomis gamtos mokslų ir medicinos istorijos temomis. Konferencija baigsis su ekskursija po aviacijos istorijos parodą su kuratore Justina Nenortaite.

Mes esame labai dėkingi Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktorei Ritai Malinauskienei, kad šiais metais mūsų konferenciją maloniai priglaudė muziejuje, o taipogi didelis ačiū daug prisidėjusioms direktorės pavaduotojai Kristinai Petrauskei ir renginių organizatorei Reginai Rajeckienei.

PROGRAMA

LIETUVOS MOKSLO ISTORIKŲ IR FILOSOFŲ BENDRIJOS KONFERENCIJOS *SCIENTIA ET HISTORIA*

FILOSOFIJOS ISTORIKŲ SEKCIJA 2025 m. balandžio 3 d.

- 10.00–10.15 Registracija
10.15–10.30 atidarymas; sveikinimo žodis (Ramūnas Kondratas); LMIFB metinė ataskaita (Ramūnas Kondratas ir Birutė Railienė)

Pirmoji sesija (moderuoja Ramūnas Kondratas)

- 10.30–11.00 GINTARAS KABELKA (Lietuvos kultūros tyrimų institutas) – Romano Plečkaitis mokslinių tyrimų programa
11.00–11.30 ALVYDAS NOREIKA (Lietuvos kultūros tyrimų institutas) – Bendroji politinė Vytauto Kavolio sociologijos orientacija
11.30–11.45 Pertrauka

Antroji sesija (moderuoja Alvydas Noreika)

- 11.45–12.15 TOMAS KAVALIAUSKAS (Vytauto Didžiojo universitetas) – Immanuelio Kanto „amžinosios taikos“ koncepcija šių dienų kontekste
12.15–12.45 AUŠRA RIMAITĖ (Lietuvos sveikatos mokslų universitetas) – Infodemijos dekodavimas sveikatos komunikacijoje: gyvenimas informaciniame chaose
12.45–13.00 Baigiamosios diskusijos

MOKSLO ISTORIKŲ SEKCIJA

2025 m. balandžio 4 d.

Vytauto Didžiojo karo muziejus, Kaunas

- 8.30–8.55 Registracija ir sveikinimo kava
8.55–9.00 Atidarymas; sveikinimo žodis (Ramūnas Kondratas)

Pirmoji sesija

- 9.00–9.30 Plenarinis pranešimas
JUSTINA NENORTAITĖ (Vytauto Didžiojo karo muziejus) – ANBO-I (00) – pirmosios Lietuvos Respublikos karo aviacijos reliktas
- 9.30–9.50 ROMUALDAS ŠVIEDRYS (Lietuvos mokslo istorikų ir filosofų bendrija) – ANBO-I: genijaus vizija ribotų išteklių ribose
- 9.50–10.10 EUGENIJA RUDNICKAITĖ (Vilniaus universitetas) – Nuo padangių žydrynės iki Žemės gelmių: išskirtinis Stasio Žeibos gyvenimo kelias
- 10.10–10.30 LIBERTAS KLIMKA (Lietuvos kraštotyros draugija) – Vaclovas Tomkevičius (1901–1974): savamokslis aviakonstruktorius iš Žemaitijos
- 10.30–10.50 Diskusija
- 10.50–11.10 Kavos pertrauka

Antroji sesija

- 11.10–11.40 Plenarinis pranešimas
EGIDIJUS NORVAIŠAS ir ROMUALDAS KARAZIJA (Vilniaus universitetas) – Kvantinės mechanikos sklaida ir jos metodų plėtojimas Lietuvoje
- 11.40–12.00 JUDITA PUIŠO (Kauno technologijos universitetas) – Montvilos iš Mitėniškių
- 12.00–12.20 AUDRONĖ VEILENTIENĖ (Kauno technologijos universitetas) – Pulkininkas dr. Juozas Vėbra ir jo įkurta moderni Tyrimų laboratorija
- 12.20–13.00 Pietų pertrauka

Trečioji sesija

- 13.00–13.20 NERIJUS JURKONIS ir ONA RAGAŽINSKIENĖ (Vytauto Didžiojo universiteto Botanikos sodas) – Vytauto Didžiojo universiteto Botanikos sodo mokslinės praktinės veiklos istorija
- 13.20–13.40 AISTIS ŽALNORA ir VIKTORIJA ŠIMKUTĖ (Vilniaus universitetas) – Karo gydytojų ruošimas Lietuvoje ir Lenkijoje 4-ajame dešimtmetyje: skaičiuojant laiką iki dienos X
- 13.40–14.00 VIKTORIJA ŠIMKUTĖ ir AISTIS ŽALNORA (Lietuvos istorijos institutas) – Karas karu, bet aš sergu: savęs žalojimas ir ligų simuliacija Lietuvos kariuomenėje tarpukario pradžioje
- 14.00–14.20 VILMA GUDIENĖ (Lietuvos sveikatos mokslų universitetas) – Farmacijos profesorius Benediktas Šiaulis ir jo vaidmuo gelbstint lakūnų Stepono Dariaus ir Stasio Girėno palaikus
- 14.20–14.40 ARNAUD PARENT (Mykolo Romerio universitetas) – Profesoriaus Jeano-Emmanuelio Giliberto mokslinių darbų recepcija jo laikų spaudoje
- 14.40–15.00 Kavos pertrauka

Ketvirtoji sesija

- 15.00–15.20 BIRUTĖ RAILIENĖ (Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka) – Andriaus Sniadeckio darbai, nuopelnai ir palikimas: bibliografijos rodyklė
- 15.20–15.40 EGLĖ PAŠKEVIČIŪTĖ KUNDROTIENĖ ir RŪTA KAZLAUSKIENĖ (Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka) – Akių ir lietuviško žodžio šviesoje: profesoriumi Petru Avišoniui – 150
- 15.40–16.00 LAIMA PETRAUSKIENĖ (Lietuvos mokslo istorikų ir filosofų bendrija) – Kaip prof. P. B. Šivickio mokiniai pažymėjo lysenkizmo epochos žlugimą
- 16.00–16.20 VIOLETA PUKELYTĖ ir VALENTINAS BALTRŪNAS (Gamtos tyrimų centras) – Ledyninio Žemės paviršiaus geologinis ir geomorfologinis kartografavimas Lietuvoje
- 16.20–16.40 SAULIUS ŠPOKEVIČIUS (Lietuvos mokslo istorikų ir filosofų bendrija) – 120 metų: sifilio sukėlėjo atradimo istorija

Konferencijos pabaiga

- 17.00–17.30 Ekskursija aviacijos istorijos parodoje su kuratore Justina Nenortaite

SANTRAUKOS

FARMACIJOS PROFESORIUS BENEDIKTAS ŠIAULIS IR JO VAIDMUO GELBSTINT LAKŪNŲ STEPONO DARIAUS IR STASIO GIRĖNO PALAIKUS

Vilma Gudienė

Lietuvos sveikatos mokslų universitetas, Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejus

Pranešime atskleidžiamas farmacijos profesoriaus Benedikto Šiaulio (1887–1957) vaidmuo slapta gelbstint Lietuvos didvyrių lakūnų Stepono Dariaus ir Stasio Girėno palaikus Antrojo pasaulinio karo metu.

1933 m. liepos 15 d. Steponas Darius (1896–1933) ir Stasys Girėnas (1893–1933) išskrido iš Niujorko lėktuvu „Lituanica“ siekdami be nusileidimo pasiekti Lietuvą. Tačiau skrydis nutrūko prie Soldino, Vokietijoje, kur lakūnai žuvo. Jų palaikai buvo pargabenti į Kauną, balzamuoti ir 1937 m. perkelti į mauzoliejų Kauno kapinėse. 1940 m. lakūnų palaikai dėl gedimo buvo sugrąžinti į Vytauto Didžiojo universiteto Medicinos fakulteto koplyčią. 1944 m., artėjant sovietų kariuomenei, kilo grėsmė, kad didvyrių palaikai bus sunaikinti. Tuomet buvo suorganizuota slapta operacija jiems paslėpti. Operacijoje dalyvavo aeroklubo pirmininkas Tomas Algirdas Zauka (1899–1970), prof. Benediktas Šiaulis ir kiti universiteto darbuotojai. 1944 m. kovo 18 d. naktį karstai su balzamuotais lakūnų kūnais buvo paslėpti Vytauto Didžiojo universiteto Medicinos fakulteto rūsio nišoje, prie lifto šachtos.

Paslėpti palaikai išgulėjo rūsio slaptavietėje 20 metų. 1964 m. Nijolės Dariūtės-Maštarienės (1925–1990) iniciatyva, gavus valdžios leidimą, siena buvo išardyta ir surasti palaikai. Vėliau jie palaidoti Aukštųjų Šančių karių kapinėse.

Prof. Benedikto Šiaulio dalyvavimas šioje operacijoje rodo jo drąsą, patriotiškumą ir atsidasvimą Lietuvos istorijai.

Literatūra:

1. Sviderskytė, Gražina. 2015. „Ar buvo dingę S. Dariaus ir S. Girėno palaikai? Jų „atradimas“ ir laidojimas LKP bei KGB šešėlyje 1958–1964 metais“, in *Lietuvos istorijos studijos*, 36, p. 102.
2. Vaizdo įrašas iš susitikimo su S. Dariaus dukra N. Dariūte-Maštariene Marijampolėje. 1988 m. sausio 9 d. Prieiga internete: <https://www.youtube.com/watch?v=lnuDWpVLjKc>

VDU BOTANIKOS SODO MOKSLINĖS PRAKTINĖS VEIKLOS ISTORIJA

Nerijus Jurkonis, Ona Ragažinskienė

Vytauto Didžiojo universiteto Botanikos sodas

1923 m. Kaune, Fredoje, Vidurio Lietuvoje su tipiška geografine padėtimi ir palankiomis klimatinėmis sąlygomis augalų introdukcijai ir aklimatizacijai sukurtas naujas Lietuvos universiteto Botanikos sodas (dabar Vytauto Didžiojo universiteto Botanikos sodas).

Nuo 1922 m. iki 1940 m. Lietuvos universiteto Botanikos sodo steigėjas ir direktorius buvo prof. dr. Konstantinas Regelis (1890–1970). Šis mokslininkas kūrė botanikos sodą kaip gamtos mokslo ir studijų bazę su augalų kolekcijomis ir laboratorijomis bei vystė kompleksinį bendradarbiavimą nacionaliniu ir tarptautiniu mastu. Atlikus Lietuvos universiteto Botanikos sodo įkūrimo ištakų retrospektyvią analizę, nustatyta mokslinės, studijų, praktinės ir visuomenės švietimo veiklos kaitos ir reikšmės priklausomybė nuo istorinių aplinkybių, ekonominės ir politinės krašto padėties bei šių įvykių kaitos.

Prieškarinėje Lietuvoje Regelis tyrinėjo Lietuvos augaliją ir florą. Be to, jis organizavo botanikos seminarus ir mokomuosiuose kursuose dėstė botaniką ir fitopaleontologiją. Tuo laikotarpiu Botanikos katedros mokslininkai kūrė mokslinę studijų literatūrą ir išleido pirmuosius lietuviškus botanikos vadovėlius aukštosioms mokykloms.

Regelis kūrė botanikos vadovėlius mokykloms ir dalyvavo aukščiausio lygio mokslininkų rengime bei vadovavo disertaciniams darbams. Tuo laikotarpiu apgintos 4 daktaro disertacijos.

1924 m. Regelis įpareigojo Kazimierą Grybauską (1886–1953) sukurti Vaistinių augalų skyrių ir tuo pagrindu suaktyvėjo vaistinių augalų introdukcijos ir aklimatizacijos moksliniai tyrimai bei leidyba. Grybauskas publikavo savo tyrimais paremtas knygas.

VDU Botanikos sodo įvairių augalų kolekcijose buvo introdukuota daugiau kaip 7 000 rūšių augalų; 35 ha plote buvo sukurtos augalų kolekcijos atviraime grunte, o egzotiniai introdukuojami augalai – įrengtuose šiltnamiuose. Vytauto Didžiojo universiteto Matematikos–Gamtos fakultetas, kuriam priklausė Botanikos sodas, išleido pirmąjį mokslinių straipsnių rinkinį – „Vytauto Didžiojo universiteto Botanikos sodo raštai = Scripta Horti Botanici Universitatis Vytauti Magni“.

Augalų introdukcija ir aklimatizacija, įvairovės gausinimas bei retų augalų tyrimai ir išsaugojimas yra aktualūs iki šiol.

ROMANO PLEČKAIČIO MOKSLINIŲ TYRIMŲ PROGRAMA

Gintaras Kabelka

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Lietuvos filosofijos istorijos sistemingų tyrimų pradininkas ir vienas svarbiausių jų atstovų prof. Romanas Plečkaitis (1933–2009) yra vienintelis Lietuvos humanitarinių mokslų atstovas, suformulavęs ir viešai paskelbęs (1990 m.) savo disciplinos tyrimų programą: joje išdėstyti sistemingų Lietuvos filosofijos istorijos tyrimų apmatai ir konceptualiniai principai. Pranešime ši programa analizuojama dviem aspektais: konceptuali struktūriniu požiūriu bandoma eksplikuoti programos metodologines prielaidas ir esminius aprėpties elementus – tikslus, uždavinius, tyrimų objektą. Plečkaičio mokslinės programos metodologinis pagrindas – kontekstualistinės problemų istorijos esminiai principai. Programoje formuluojami uždaviniai, sudarantys smulkiai suskirstytą, itin plačią darbotvarkę, skirstytini į dvi grupes: pirmąją sudaro dar neištirtos Lietuvos filosofijos istorijos problemos ir disciplinos, antrąją – įvairūs „pagalbiniai“, „empiriniai“ filosofijos istoriografijos darbai.

Kitu – mokslo sociologijos – požiūriu, tam tikro mokslo lyderio paskelbta tyrimų programa traktuotina kaip formuojamos mokslinės mokyklos manifestas, skirtas konsoliduoti mokslininkus bei gana konkrečiai ir eksplicitiškai suformuluoti tą bendrąjį konceptualų pagrindą, kuris yra bene svarbiausias mokslininkų grupės tapatybę apibrėžiantis veiksnys. Teigiama, kad šis Plečkaičio tyrimų manifestas, paskelbtas jam pradėjus vadovauti Lietuvos filosofijos, sociologijos ir teisės instituto Lietuvos filosofijos istorijos skyriui, buvo skirtas ne išsibarsčiusiems pavieniams mokslininkams suburti, bet tuomet instituciškai jau susiklosčiusiam tyrėjų kolektyvui, siekiant jo narius sutelkti ir motyvuoti didelės apimties darbams. Konstatuojama, kad šis manifestas svarbus visai Lietuvos filosofijos istoriografijos disciplinai ir kaip jos savimonės pirmoji bei sistemingiausia išraiška: programos retrospektyvioji dalis pateikia šios disciplinos raidos esminius bruožus, apibūdina ne tik nuveiktus darbus, bet ir iškelia problemiškus disciplinos aspektus, santykius su konkuruojančiomis tyrimų priegomis ir pan. Glaustai apžvelgiama Plečkaičio tyrimų manifeste išdėstytų darbų įgyvendinimo istorija, aptariamos dar neatliktų tyrimų perspektyvos.

IMMANUELIO KANTO „AMŽINOSIOS TAIKOS“ KONCEPCIJA ŠIŲ DIENŲ KONTEKSTE

Tomas Kavaliauskas

Vytauto Didžiojo universitetas

„Amžinoji taika“ – tai Immanuelio Kanto (1724–1804) politinė, sykiu ir moralinė koncepcija. Ji itin aktuali šiandien, kuomet vyksta karas Ukrainoje, o Rusijos valstybė kursto „amžiną karą“ ar nuolatinę karo būklę. Kaip pastebėjo Hannah Arendt (1906–1975), vėlyvasis Kantas atsigrėžė į politinę filosofiją, suprato, kad kategorinis imperatyvas nepadės, reikia dar ir praktiškai veikiančios teisės. Kantas dažnai matomas kaip kategoriškas moralinis filosofas, kaip ganėtinai monologinis, kai protas nurodo, kaip būtina elgtis, o čia norima jį parodyti kaip globaliai mąstantį filosofą, kuris siekia taikos tarp valstybių, joms komunikuojant ir sudarant bendrą federaciją. Amžinoji taika – tai ir moralinis žmonijos tobulėjimo rodiklis, o ne tik politinė būklė.

VACLOVAS TOMKEVIČIUS (1901–1974) – SAVAMOKSLIS AVIAKONSTRUKTORIUS IŠ ŽEMAITIJOS

Libertas Klimka

Lietuvos kraštotyros draugija

Kraštotyros ekspedicijos, vykusios 1999 m. Šiaulių rajone, metu buvo aplankytas Mažaičių dvarelis. Su vietiniais kraštotyrininkais Leonardu Skėriu (1932–2020) ir Ignu Valančiu (1933–2021) aptartos galimybės pažymėti čia gyvenusio savamokslio aviakonstruktoriaus Vaclovo Tomkevičiaus (1901–1974) atminimą. Porai metų prabėgus tai ir buvo padaryta, pritvirtinus ant namo atminimo lentą. Šis pranešimas – ne tik žinių apie mažai žinomą aviacijos entuziastą sklaida, bet ir pagarbos žodžiai minėtiems kraštotyrininkams. Jų surinkta medžiaga publikuota „Versmės“ kraštotyros knygoje apie Papilę [1].

Apie Tomkevičiaus gyvenimo faktus žinoma nelabai daug. Viena neabejotina, kad tai būta žmogaus, visą gyvenimą atkakliai siekusio savo svajonės – pakilti į erdves. O jausmus patikėdavusį smuikui... Techninį išsilavinimą bus įgijęs Rusijoje; darbavosi kaip popieriaus pramonės inžinierius [2]. Nuo 1923 m. gyveno žmonos paveldėtame Mažaičių dvarelyje. 1930 m., tarnaudamas kariuomenėje, baigė Lietuvos aeroklubo pirmosios civilių lakūnų laidos kursus. 1931 m., pasamdęs kaimo kalvį ir du stalius, ėmėsi statyti vienvietį sportinį lėktuvėlį pagal prancūzų „Payret Avionette“ brėžinius. Pardavęs dalį dvaro žemės, motorą ir propelerį pirko Anglijoje. Lėktuvo sparnai buvo 9 m ilgio, liemuo – 5,5 m. Pirmas skrydis nelabai pasisekė – kliudė medžio viršūnę. Lėktuvas buvo tobulinamas Kaune; 1933 m. jis pakilo į orą, tačiau sunkiai. Tad skrydis nepateisino konstruktoriaus lūkesčių. 1937 m. Tomkevičius grįžo į Žemaitiją, dirbo Kairiškių popieriaus fabriko Kapėnų ceche. Čia jis pradėjo statyti kitą prancūziško modelio sportinį lėktuvėlį „Dangaus blusa“ (Henry Mignet projektas). Tačiau sumanymą įgyvendinti sutrukdė didieji politiniai įvykiai. 1941 m. inžinierius dirbo Naujosios Vilnios popieriaus fabrike, 1946 m. emigravo į Lenkiją, kur iki 1963 m. dirbo Dombrovių popieriaus fabrike inžinieriumi technologu.

Literatūra:

1. Valantis, Ignas. 2006. „Lėktuvų konstruktorius Vaclovas Tomkevičius“, *Papilė. II–III*. Vilnius: Versmė, p. 375–381.
2. Jurkštas, Vytautas Povilas. 1989. „Aviakonstruktorius iš Žemaitijos“, *Sparnai*, 2, p.18.

ANBO-I (00) – PIRMOSIOS LIETUVOS RESPUBLIKOS KARO AVIACIJOS RELIKTAS

Justina Nenortaitė

Vytauto Didžiojo Karo muziejus

Pranešimas skirtas pristatyti ir apžvelgti Vytauto Didžiojo Karo muziejuje saugomą vienintelį išlikusį 1919–1940 m. Lietuvos karo aviacijos lietuviškos konstrukcijos lėktuvą – ANBO-I. Šiame minime ANBO sukūrimo 100-metį. 1925 liepos 14 dieną pirmą kartą į orą pakilo ANBO I lėktuvas.

Norint geriau suprasti lėktuvo projektavimo aplinkybes, pateiksiu ANBO lėktuvo kūrėjo brg. gen. Antano Gustaičio gyvenimo faktus, lėmusius jo kaip inžinieriaus gyvenimo kelią. Pašventęs savo gyvenimą Lietuvos aviacijai jis paliko ryškų pėdsaką Lietuvos istorijoje.

Susipažinę su pačiu ANBO lėktuvų kūrėju apžvelgsime ANBO-I lėktuvo technines ypatybes, kuo svarbus šis lėktuvas Lietuvos aviacijos istorijai, kokiomis aplinkybėmis ir kaip buvo kuriamas ANBO I lėktuvas, su kokiais iššūkiais susidūrė kūrėjas. Ne ką mažiau svarbūs pirmieji skrydžiai naujuoju kūriniu, kuriuos savo atsiminimuose aprašė ne vienas Gustaičio tarnybos draugas.

Aptarsime ANBO-I reikšmę Lietuvos aviacijai, kaip šis lėktuvas tapo neatsiejamas nuo Lietuvos aviacijos istorijos ir kaip pavyko išsaugoti šį svarbų relikvą ateities kartoms.

BENDROJI POLITINĖ VYTAUTO KAVOLIO SOCIOLOGIJOS ORIENTACIJA

Alvydas Noreika

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Pranešime bus nagrinėjama Amerikos lietuvių visuomenės ir mokslo veikėjo Vytauto Kavolio (1930–1996) sociologijos politinės orientacijos klausimas. Pirmą kartą šis klausimas buvo iškeltas dar sovietmečiu, tačiau karščiausiai diskutuotas XX a. dešimtojo dešimtmečio pradžioje aptariant ir vertinant autoriaus didžiuosius lituanistinius darbus – „Sąmoningumo trajektorijas“ (1986) ir „Epochų signatūras“ (1991). Diskutantams labiausiai rūpėjo, ar už minėtuose darbuose skelbiamų tyrimų glūdi liberalūs įsitikinimai, ar ne. Vieni į šį klausimą atsakė teigiamai, o kiti (Arūnas Sverdiolas) – neigiamai. Atsakiusieji teigiamai savo ruožtu pasidalijo dvi stovyklas. Vieniems (Leonidas Donskis) tai buvo teigiamas dalykas, o kitiems (Paulius Subačius) – neigiamas.

Minėtą klausimą bus siekiama išspręsti Kavolį lyginant su amerikiečių sociologijos klasiku Talcottu Parsonsu (1902–1979). Bus remiamasi prielaida, kad teorinė abiejų autorių giminystė leidžia ieškoti jų artimumo ir politikos srityje. Rekonstruojant Parsonso politines pažiūras bus sekama amerikiečių sociologo Jeffrey'io Alexanderio (g. 1947) pateiktu aiškinimu. Pastarajame teigiama, jog amerikiečių sociologijos klasiko teorinės konstrukcijos suponuoja vieną iš liberalizmo atmainų – respublikonizmą. Respublikonizmas apibrėžiamas kaip tam tikra klasikinio liberalizmo ir konservatizmo sintezė. Iš pirmojo jis esą perėmęs individo autonomijos principą, o iš antrojo – kolektyvinio išsipareigojimo, ar bendruomenės kultūrą sudarančių normų svarbos, principą. Parsonso respublikonizmą idealiai atitinka Kavolio integralusis liberalizmas, kurio pagrindą taip pat sudaro liberalizmo ir konservatizmo sintezė. Kaip ir pirmasis, pastarasis grindžiamas individo išsipareigojimu bendruomenei ir jos kultūrai (tradicijai), kartu išsaugant ir individo mąstymo bei veiksmų laisvę. Mokslinės veiklos srityje integralųjį liberalizmą įkūnija pamatinė teorinė kavoliškosios sociologijos struktūra *asmenybė-visuomenė-kultūra*. Pirmasis šios struktūros elementas („asmenybė“), byloja apie liberalizmo individą, o antrasis ir trečiasis („visuomenė“ ir „kultūra“) – apie konservatizmo bendruomenę, ir jos kultūrą. Kadangi ant pamatinės teorinės struktūros statomos visos kitos struktūros, tai pirmojoje slypinti politinė orientacija valia nevalia persmelkia ir visas jas. Todėl integralųjį liberalizmą galima įvardinti bendrąja politine Kavolio sociologijos orientacija. Ir nors ši orientacija paties autoriaus nėra pilnai artikuliuota, tačiau, nepaisant to, retkarčiais prasiveržia į pirmąjį jo sociologijos planą.

KVANTINĖS MECHANIKOS SKLAIDA IR JOS METODŲ PLĖTOJIMAS LIETUVOJE

Egidijus Norvaišas, Romualdas Karazija

Vilniaus universitetas, Fizikos fakultetas, Teorinės fizikos ir astronomijos institutas

Pirmosios žinios apie moderniąją atomo teoriją Lietuvą pasiekė kartu su Kauno universiteto profesoriaus Vinco Čepinskio (1871–1940) knygele „Atomas (elektrinė materijos teorija)“, išleista 1924 m. Joje buvo pristatyti ir du XX a. kvantinės teorijos atradimai – Makso Plancko (1858–1947) kvantų hipotezė bei Nielso Bohro (1885–1962) postulatai apie elektronų šuolius vandenilio atome. Nurodoma, jog jais remiantis gaunamas geras atitikimas eksperimentiniams duomenims, tačiau tie teoriniai rezultatai prieštarauja klasikinei fizikai. Čepinskio vadovėlio „Fizikos paskaitos“ septyntame tome, išleistame 1926 m., dar buvo trumpai minimas Bohro teorijos plėtojimas kitiems atomams.

Kvantinės mechanikos atradimais domėjosi naujosios kartos fizikai eksperimentatoriai Povilas Brazdžiūnas, Antanas Puodžiukynas, Antanas Žvironas, tobulinęsi užsienio universitetuose, ten apgynę daktaro disertacijas. Apie tai jie skaitė pranešimus Lietuvos gamtininkų draugijos, įkurtos 1931 m., seminaruose, rašė žurnaluose „Kosmos“ ir „Gamta“. Nuo 1931 m. Brazdžiūnas universiteto studentams fizikams ir chemikams skaitė kursus „Banginė mechanika“ ir „Eksperimentiniai kvantinės mechanikos pagrindai“. Kvantinę mechaniką, laikydamasis Kopenhagos interpretacijos, jis aprašė ir knygoje „Naujoji fizika“ (1941 m.).

Vytauto Didžiojo universitete buvo rengiami tik fizikai eksperimentatoriai. Tačiau Adolfas Jucys (1904–1974), dar būdamas studentu, atkreipė dėmesį į Vladimiro Foko (1898–1974) straipsnį, kuriame buvo suformuluotas bendras atomo banginių funkcijų skaičiavimo metodas. Jucys ėmėsi savarankiškai studijuoti kvantinę mechaniką ir antrajame savo straipsnyje „Metališkas kalis“, kurį 1938 m. paskelbė „VDU MGF darbai“, anglų mokslininko Douglaso Hartree (1897–1958) pasiūlytu paprastesniu metodu atliko valentinio elektrono banginės funkcijos skaičiavimą kalio atomui, esančiam metalo gardelėje. Netrukus Jucys išvyko tobulintis į Angliją pas Hartree. Šis pasiūlė Juciui atlikti anglies atomo ir jonų tyrimą. Straipsnis „Teorinis jonų C^{4+} ir C^{3+} ir neutralaus C tyrimas“ buvo paskelbtas žurnale „Proceedings of the Royal Society of London“. Jo pagrindu Jucys 1941 m. (sutrukdė prasidėjęs karas) Vilniaus universiteto Matematikos ir gamtos fakulteto tarybos posėdyje apgynė daktaro disertaciją.

Po karo Jucys nuvyko į Leningradą pas Foką rengti aukštesnės daktaro (dabar habilituoto daktaro) disertacijos, kurią apgynė 1951 m. Joje buvo pateikti svarbūs rezultatai plėtojant kelis patikslintus atomo teorijos metodus. Jucys pats juos taikė kartu su vis gausėjančia mokinių grupe. Naudojantis paprastais aritmometais, buvo atlikti gana tiksliūs lengvųjų atomų spektrų skaičiavimai, kurie pranoko panašius tyrimus Vakarų Europoje ir JAV. Deja, dėl SSRS mokslo izoliacijos tuos rezultatus Vakarų mokslininkai atrado pavėluotai.

Jucys kartu su mokiniais Jošua Levinsonu (1936–2008) ir Vladislavu Vanagu (1930–1990) 1962 m. paskelbė rusų kalba monografiją „Judėjimo kiekio momento teorijos matematinis aparatas“, kurioje pateikiamas originalus grafinis metodas judėjimo kiekio momento dydžiams vaizduoti ir veiksmams su jais atlikti. Netrukus monografija susilaukė dviejų leidimų anglų kalba Izraelyje ir Anglijoje. Ši teorija toliau buvo vystoma Jucio antroje monografijoje „Judėjimo kiekio momento teorija kvantinėje mechanikoje“, parašytoje kartu su jo mokiniu Antanu Bandzaičiu (1937–2022).

Profesorius Jucys sukūrė pasaulyje pripažintą atomo teorijos mokyklą, parengė 49 mokslų kandidatus (dabar daktarus). Jis inicijavo ir kvantinės teorijos plėtojamą kitose fizikos srityse. Jucys nukreipė mokinius Adolfą Bolotiną (1925–2018) – į molekulių, Levinsoną ir Joną Batarūną (1926–1990) – į kietojo kūno, Vanagą – į atomo branduolio kvantinę teoriją. Šie talentingi fizikai sugebėjo ir tose srityse pradėti originalius darbus, sukūrė savas grupes, padėjo pagrindus sėkmingai tų Lietuvos mokslo krypčių raidai.

PROF. JEANO-EMMANUELIO GILIBERTO MOKSLINIŲ DARBŲ RECEPCIJA JO LAIKŲ SPAUDOJE

Arnaud Parent

Mykolo Romerio Universitetas

Gydytojas ir gamtininkas, profesorius Jeanas-Emmanuelis Gilibertas (1741–1814) per savo karjerą ėjo įvairias pareigas. Studijavęs mediciną Montpellier akademijoje Prancūzijoje, jis pradėjo praktikuoti ir dėstyti Lione. 1775 m. jis išvyko į Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę, kur karalius Stanislovas Augustas ir LDK dvaro išdininkas Antanas Tyzenhauzas pavedė jam įkurti ir valdyti medicinos mokyklą ir ligoninę Gardine. Šias pareigas Gilibertas ėjo iki 1781 m., kai mokykla buvo uždaryta. 1781–1783 m. Edukacinės komisijos pavedimu jis vadovavo Vilniaus universitete naujai jam įsteigtai Gamtos istorijos katedrai. Grįžęs į Lioną jis toliau vertėsi medicinos praktika ir dėstė mediciną.

Per savo karjerą Gilibertas atliko daugybę stebėjimų, kuriuos jis, gimęs pedagogas ir troškęs skleisti žinias, įtraukė į daugybę leidinių ir publikavo tiek medicinos, tiek gamtos mokslų srityje. Tačiau lieka klausimas, kaip šitie darbai buvo priimti jo laiku. Siekdami atsakyti į šį klausimą, siūlome pateikti jo darbų apžvalgas, publikuotas Prancūzijos, Didžiosios Britanijos, Šveicarijos, Vokietijos ir Jungtinių Amerikos Valstijų periodiniuose leidiniuose. Be to, vertingi bus ir komentarai, pateikti kai kuriose Giliberto darbų vertimų vertėjų išangose. Tikimės, kad tokia studija bus naudingas indėlis siekiant suvokti, kokį poveikį Giliberto kūriniai darė savo laiku, ir kokia jų svarba Lietuvai.

Eglė Paškevičiūtė Kundrotienė, Rūta Kazlauskienė

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka

Profesorius Petras Avižonis (1875–1939), garsus gydytojas oftalmologas, mokslininkas, visuomenės veikėjas, priklauso tai inteligentų kartai, kuriai būdingas interesų platumas, veiklų įvairiapusiškumas. Pranešime siekiama priminti šią asmenybę, jo darbus profesinėje medicinos srityje bei lietuvių kalbos puoselėjime. Pažymėtinas išskirtinis Avižonio indėlis į Lietuvos medicinos mokslo raidą, aukštojo mokslo organizavimą. Mokslininkas dalyvavo Lietuvių mokslo draugijos veikloje: skaitė referatus draugijos susirinkimuose, buvo aktyvus medikų sekcijos narys, prisidėjo leidžiant žurnalus „Medicina ir gamta“ (1913 m.), „Medicina“ (nuo 1920 m.).

Avižonis įsijungė į medicinos mokslo organizavimo veiklas – dėstė Aukštuosiuose kursuose Kaune, nuo 1922 m. – Lietuvos universitete, buvo medicinos fakulteto dekanas (1923–1924 m.), ėjo universiteto prorektoriaus (1924–1925 m.), rektoriaus (1925–1926 m.) pareigas. Vadovavo 1930 m. įkurtai Akių klinikai. Išskirtinė Avižonio kaip mediko sritis – akių ligų gydymas. Šia tema parašyta nemažai straipsnių, skaityti pranešimai Lietuvos ir užsienio konferencijose.

Avižonis priklausė su medicinos draugijoms ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje: Kauno medicinos draugijai, prisidėjo steigiant Lietuvos gydytojų sąjungą 1923 m., 1932 m. įkūrė Lietuvos akių gydytojų draugiją ir jai pirmininkavo, priklausė Vokietijos (nuo 1923 m.) ir Prancūzijos (nuo 1930 m.) oftalmologų draugijoms, nuo 1938 m. – Ženevos tarptautinės organizacijos kovai su trachoma valdybos narys.

Svarbiausias darbas – „Akių ligų vadovas“ (1940). Tai pirmasis lietuviškas oftalmologijos vadovėlis – iki 1992 m. buvo vienintelis, jis ypatingas dėl vartojamos paties Avižonio sukurtos terminijos. LMAVB saugomi rankraščiai liudija, kokį milžinišką darbą atliko profesorius – kruopščiai parinktos iliustracijos (1241), dažnai pieštos paties autoriaus, nemažai vietų tikslinta, ieškota tinkamiausio termino. Spausdintos knygos apimtis išpūdinga: 844 p.

Avižonis, kaip Jono Jablonskio mokinys, žinomas dėl lituanistinių darbų palikimo, juos irgi trumpai pristatysime. Dar rašė populiarias visuomenei skirtas knygelės švietimo, higienos, medicinos ir kitais klausimais, atsiminimus apie tokias spaudos draudimo laikų asmenybes kaip Vincas Kudirka, Povilas Višinskis ar Jonas Jablonskis.

Avižonis – žmogus, palikęs didžiulį turtą Lietuvos mokslui ir lietuvių tautos kultūrai.

KAIP PROF. P. B. ŠIVICKIO MOKINIAI PAŽYMĖJO LYSENKIZMO EPOCHOS ŽLUGIMĄ

Laima Petrauskienė

Lietuvos mokslo istorikų ir filosofų bendrija

Lysenkizmas – klasikinės genetikos neigimas, remiantis pseudomokslinė genetikos, biologijos ir agronomijos teorija, kurią Sovietų Sąjungoje skelbė Trofimas Lysenka (1898–1976), palaikant Kompartijos vadovams. Lysenka neigė genetikos pradininkų Gregoro Mendelio, Thomo Hunto Morgano, Augusto Weismanno įnašą į mokslą. Buvo sukurtas netgi specialus, triaukštis keiksmožodis, skirtas tikintiems šių mokslininkų pasekėjams: mendelizmas-morganizmas-veismanizmas. Sovietinėje Lietuvoje lysenkizmas buvo įdiegtas 1948 m. rudenį per Lietuvos mokslų akademijos visuotinio susirinkimo sesiją, rengtą kartu su SSRS švietimo akademija. Prieš sesiją Maskvos emisarai bandė iškvosti prof. Pranciškų Baltrų Šivickį (1882–1968) apie jo pažiūras – ar tos pažiūros atitinka Lysenkos nubrėžtas linijas. Šivickis išdrįso emisarams pasakyti, kad žymieji genetikos pradininkai padarė labai daug, ir netgi prisipažino, kad asmeniškai pažinojo Morganą! Tad vykstant sesijai daugiausia kritikos teko Šivickiui. Tuoj po sesijos jį atleido iš darbo universitete kaip netinkamą auklėti studentus sovietine dvasia. Laimėi, jį priėmė į darbą LMA Žemės ūkio instituto vadovybė. Šivickis nepalūžo, naujoje mokslo srityje nuveikė labai daug; vėliau jo mokslinė karjera sėkmingai judėjo į priekį – iki vadovaujančių postų, iki akademiko, iki aukščiausių to meto apdovanojimų, iki savo mokslinės mokyklos sukūrimo.

Po Stalino mirties Lysenkos idėjos buvo mažiau propaguojamos, o nuo 1960 m. mokslininkams leista grįžti prie tikrosios genetikos tyrimų, nors Lysenkos darbai dar nebuvo galutinai pasmerkti. Idėjų kaita vyksta lėtai – 1965 m. Lysenka atleidžiamas iš Genetikos instituto direktoriaus pareigų, nors galutinis jo veiklos pasmerkimas įvyko tik 1967 m. Šivickio mokiniai nusprendė pažymėti tikrosios genetikos atgimimą jau 1965 m. pabaigoje, nelaukdami galutinių valdžios sprendimų. O kadangi tų sprendimų dar nebuvo, šventimą jie įvardino atsargiai: „Akademiko profesoriaus Šivickio paruoštų ir ruošiamų 1946–1965 m. 25 disertantų susitikimas“. Jis vyko profesoriaus name Pavilnyje; renginio sumanytoja ir pagrindinė organizatorė buvo Ona Atlavinytė (1916–1991). Susitikimas buvo įamžintas nuotraukose, vėliau sudarytas albumas. Jame – ne vien tik nuotraukos, bet ir duomenys apie disertantus: jų tyrimo objektai, jų darbovietės, disertacijų gynimo dažnis bėgant metams. Albumėlyje – 28 nuotraukos, pirmajame puslapyje – dedikacija, kam skirtas albumas, bei Šivickio parašas; dviejuose paskutiniuose – dalyvių parašai ir palinkėjimai albumo savininkui. Visai kaip tuomet madingose prisiminimų knygelėse... Šį albumą 2019 m. man padovanojo Aldona Stanionytė (1932–2024), tad linkėjimai surašyti tik jai. Tokius albumėlius gavo visi 25 Šivickio svečiai; suprantama, ir šeimnininkas.

MONTVILOS IŠ MITĖNIŠKIŲ

Judita Puišo

Kauno technologijos universitetas

Mitėniškiai šiandien – tai tik kaimas, priklausantis dviem Lietuvos rajonams – Jonavos ir Kėdainių, bet vienai Šėtos Švenčiausios Trejybės parapijai. Mitėniškiai nutolę 2 km į pietvakarius nuo Šėtos, šalia kelio, vedančio iš Viliampolės (Kaunas) per Žeimius į Šėtą. O dar visai neseniai čia buvo ne tik kaimas, bet Mitėniškių dvaras, kuriame gimė bankininkas, filantropas, visuomenės veikėjas Juozapas Montvila (1850–1911), žymus pomologas Vincentas Montvila (1846–1903), pramonininkas, kultūros mecenatas, švietėjas Stanislovas Adomas Montvila (1841–1911) ir visuomenės veikėjas Aleksandras Montvila (1845–1938), kurio vaikaitis Alex Montwill (1935–2013) buvo žymiausias Airijos fizikos profesorius.

LEDYNINIO ŽEMĖS PAVIRŠIAUS GEOLOGINIS IR GEOMORFOLOGINIS KARTOGRAFAVIMAS LIETUVOJE

Violeta Pukelytė, Valentinas Baltrūnas

Gamtos tyrimų centras

Kartografavimu vadiname žemėlapių sudarymą, kuriuo siekiama mažame formate parodyti daug kartų sumažintą vietovės vaizdą, kai kurias jos ypatybes. Lietuvos žemės paviršiaus geologinėms (nuogulos, jų amžius) bei geomorfologinėms (reljefo formos, jų kilmė) ypatybėms atskleisti taip pat buvo sudaromi žemėlapiai. Šių kartografinių darbų rezultatyvumas per pastaruosius 140 metų kito, žemėlapiai darėsi vis informatyvesni. 1895 m. spaudoje paskelbtas pirmasis profesionalus Lietuvos ir gretimų kraštų geologinis žemėlapis, kurį nuo 1883 m. kruopščiai rengė kunigaikštis geologas Antanas Karolis Giedraitis (1848–1909). Jame jau rodytos su apledėjimais susijusios kvartero periodo sluoksniuotos ir nesluoksniuotos nuogulos, po kuriomis, kaip tuo metu išivaizdavo tyrėjas, slūgso terciaro, kreidos, jūros periodų sluoksniai. Atkūrus Lietuvos valstybę geologai Mykolas Kaveckis (1931 m.) ir Juozas Dalinkevičius (1932, 1935 ir 1937 m.) paskelbė krašto ikikvarterinių nuogulų apžvalginius geologinius žemėlapius. 1936 m. Dalinkevičius, Kaveckis ir Česlovas Pakuckas sudarė ir paskelbė kvartero periodo ledyninių nuogulų ir jų reljefo žemėlapi M 1:750 000, nors pietinei Lietuvos daliai Pakuckas dar 1934 m. buvo sudaręs detalesnį glaciomorfologinį žemėlapi.

Siekiant atstatyti po Antrojo pasaulinio karo sugriautą ūkį, Lietuvoje buvo daroma krašto geologinė nuotrauka bei ieškoma žaliavų statybinių medžiagų pramonei. Kaupiantis duomenims atsirado galimybė pradėti krašto geomorfologinių žemėlapių sudarymą, tuo pačiu parengiant duomenimis pagrįstą teorinį pagrindą reljefo formų ir jų kompleksų klasifikavimui, genetinei, paleogeografiniai ir stratigrafinei interpretacijai. Šiame bare rezultatyviai pasidarbavo Valerija Čepulytė (1953 m.) ir Alfonsas Basalykas (1963 m.), sudarydami M 1:500 000 Lietuvos geomorfologinius žemėlapius. Čepulytės žemėlapis buvo orientuotas į reljefo kompleksų morfologiją ir sandarą, o Basalyko – į originaliai sumanytą ledyninio reljefo formavimosi ir raidos koncepciją, kurios vėliau laikėsi ir Česlovas Kudaba, 1971 m. paskelbdamas Baltijos aukštumų glaciomorfologinį žemėlapi.

Visi paminėti darbai yra etapiniai, savo patirtimi ir metodologija prisidėję prie valstybinio kvartero nuogulų kartografavimo, kurį vėliau visai Lietuvos teritorijai sėkmingai įgyvendino Vincentas Vaitonis (1984–2008 m.) ir Rimantė Guobytė (2001–2014 m.).

ANDRIAUS SNIADACKIO DARBAI, NUOPELNAI IR PALIKIMAS: BIBLIOGRAFIJOS RODYKLĖ

Birutė Railienė

Lietuvos MA Vrublevskių biblioteka

Kad mintys išliktų, jas reikia paskelbti. O štai surasti užrašytas ir išblaškytas – tai jau iššūkis bibliografui.

Nepretenduodamos į akademiškas istorines įžvalgas, kartu su kolege Sigita Dagiene sukūrėme Andriaus Sniadeckio (1768–1838) portretą apžvelgusios paskelbtus darbus: jo paties parašytus ir tai, ką kitus parašyti įkvėpė Sniadeckio asmenybė ir veikla.

Paskelbtų darbų gausa (virš 1,5 tūkst. įrašų) leido pritaikyti pagrindinius personalinės bibliografijos rodyklės struktūros skirsnius: darbai, nuopelnai ir palikimas. Surinkta medžiaga padiktavo ir papildomų skyrių pavadinimų. Taip greta tradicinių skyrių apie kūrybą radosi Sniadeckiui skirtų renginių, vaizdo ir garso įrašų, vardo įamžinimo urbanistikoje (pastatų ir gatvių pavadinimų) skyriai.

Publikacijų geografija nėra plati – daugiausia darbų paskelbta Lenkijos mokslinėje periodikoje, knygose. Lietuvos spaudoje Sniadeckio veiklai skiriama daugiausia dėmesio istoriniuose chemijos, medicinos, edukologijos kontekstuose. Žymiai mažiau darbų paskelbta kitomis kalbomis: anglų, vokiečių, rusų, baltarusių. Tačiau nematome prasmės akcentuoti tautinio požiūrio į Sniadeckį – visi žinome, kad jis buvo lenkas, universalus proto mokslininkas ir švietėjas, Abiejų Tautų Respublikos laikus idealizavęs romantikas, savo darbo vieta visam gyvenimui pasirinkęs Vilniaus universitetą, ir svarbiausia – visas jėgas iki paskutinio atodūsiu atidavęs jaunosios kartos mokymui ir žmonių gydymui. Ir dar – nepaisant žiaurių istorijos iššūkių – nepraradęs humoro kibirkštėlės.

Mokslo istorijos požiūriu yra svarbi idėjų raida bei formalusis jos dokumentavimas – bibliografija. Apie tai ir papasakosime šiame pranešime.

INFODEMIJOS DEKODAVIMAS SVEIKATOS KOMUNIKACIJOJE: GYVENIMAS INFORMACINIAME CHAOS

Aušra Rimaitė

Bioetikos katedra, Lietuvos sveikatos mokslų universitetas

Politinių, socialinių, ekonominių krizių metu išauga visuomenės jautrumas informacijai. Šiandien gyvename „Big data“ eroje, todėl duomenys yra patys svarbiausi. Tačiau per didelis informacijos srautas apsunkina patikimų šaltinių atranką. Pasaulio sveikatos organizacija (PSO) COVID-19 pandemiją įvardijo „infodemija“. Bet ir popandeminiu laikotarpiu pastebima šio fenomeno sklaida, kai informacijos perteklius apsunkina sprendimų priėmimą, todėl išskyla gandų, dezinformacijos, propagandos rizika ekstremalių visuomenės sveikatos situacijų metu. Neapibrėžtumo sąlygomis dezinformacijos plitimo greitis ir kiekiai auga eksponentiškai. Šiandieninėje visuomenėje informacinis chaosas sukelia nerimą, baimę, nesaugumo jausmą. Paveikiama emocinė ir psichinė sveikata, pasireiškia nemiga ir depresija. Tai veda prie „informacijos dietos“ fenomeno atsiradimo, kai sąmoningai yra vengiama nemalonus, nepriimtinos informacijos, atsisakoma įsitraukti į aktyvias diskusijas, taip suformuojant informacinius šulinius socialinėse medijose, kurie tik sustiprina esamus įsitikinimus ir neleidžia išgirsti kitokios nuomonės. Todėl pavojingumo laipsniu infodemija prilyginama „virusui“, informacinei epidemijai.

NUO PADANGIŲ ŽYDRYNĖS IKI ŽEMĖS GELMIŲ: IŠSKIRTINIS STASIO ŽEIBOS GYVENIMO KELIAS

Eugenija Rudnickaitė

*Vilniaus universiteto Chemijos ir geomokslų fakulteto Geologijos ir mineralogijos katedros
Geologijos muziejus*

Stasys Žeiba (1916–1999) gimė Adamavos kaime, Anykščių rajone. Mokėsi Anykščių progimnazijoje ir Ukmergės gimnazijoje. Mokydamasis 1933–1935 m. dirbo braižytoju Žemės tvarkymo departamente Kaune. Gimnazijos nebaigęs 1935 m. pradėjo karo tarnybą Kauno miesto ir apskrities komendantūroje, Karo policijos mokykloje.

Nuo 1936 m. perkeliamas į Karo aviacijos mokyklą. Baigęs paliekamas liktiniu puskarininkiu 7-oje naikintuvų eskadrilėje Kaune. Nuo 1938 metų skraidė 5-oje eskadrilėje. 1939–1940 m. tarnavo karo aviacijos lakūnu Kaune ir Šiauliuose. 1940 metais pakeltas į puskarininkius. 1940 metų spalio 28 dieną išleistas į atsargą

Jis skraidė lėktuvais ANBO-III, ANBO-IV, ANBO-V, ANBO-VI, ANBO-41, Fokker D VII, Martynsyde F-4, Dewoitine D-501 L, Fiat CR-20, Bücker Bü-133 Jungmeister, Gloster Gladiator. Išskraidė 350 valandų.

1991 metais suteiktas dimisijos jaunesniojo leitenanto laipsnis.

1993 m. apdovanotas Stepono Dariaus ir Stasio Girėno medaliu. 1981–1985 m. buvo Lietuvos aviacijos sporto federacijos veteranų komiteto pirmininkas, nuo 1995 m. – Lietuvos atsargos karininkų sąjungos Vilniaus miesto skyriaus pirmininkas.

1940 m. pradėjo dirbti ką tik susikūrusioje Lietuvos geologijos tarnyboje Vilniuje. Dirbo techniku (šis darbas apsaugojo nuo tremties – birželio vežimų metu jo nerado, nes buvo komandiruotėje Kuršėnuose, tyrė molyną), vyresniuoju inžinieriumi, agrogeologu.

Nuo 1941 m. lankė Vilniaus universiteto geologijos kursus, o 1943 m. mokėsi Lietuvos žemės ūkio akademijos dirvožemininkų kursuose, kur įgijo agrogeologo kvalifikaciją.

1943 m. baigė Vilniaus suaugusiųjų gimnaziją.

1944 m. įstojo į Vilniaus universiteto Gamtos mokslų fakulteto geologijos specialybę, kurią baigė 1949 m. ir buvo paskirtas vyresniuoju dėstytoju Geologijos katedroje.

Dėstydamas skaitė daug geologijos kursų, vadovavo studentų mokomosioms ir gamybinėms praktikoms.

Žinias gilino Maskvos universitete (1952), Prahoje (1971), Greifswalde (1972, 1974).

1960 metais apgynė geologijos ir mineralogijos mokslų kandidato (dabar daktaro) disertaciją „Lietuvos famenio stratigrafija ir fauna“. 1963 m. jam suteiktas docento vardas. 1960–1975 m. vadovavo Vilniaus universiteto Geologijos ir mineralogijos katedrai. 1993 m. išėjo į pensiją.

Palaidotas Rokantiškių kapinėse lakūnų kalnelyje Vilniuje.

KARAS KARU, BET AŠ SERGU: SAVĖS ŽALOJIMAS IR LIGŲ SIMULIACIJA LIETUVOS KARIUOMENĖJE TARPUKARIO PRADŽIOJE

Viktorija Šimkutė, Aistis Žalnora

*Lietuvos istorijos institutas ir Vilniaus universitetas,
Medicinos fakultetas, Sveikatos etikos, teisės ir istorijos centras*

Šimtmečius kariai įvairiais būdais siekė išvengti karo tarnybos, o viena seniausių ir radikaliausių taktikų buvo savęs žalojimas bei ligų simuliacija. Šis reiškinys ypač išryškėjo XIX–XX a., kai daugelyje valstybių buvo įvesta privalomoji karinė tarnyba. Desperatiškai bijodami kovos, kariai nebijojo nei pavojingų medicininių eksperimentų, nei savęs suluošinimo – jie persišaudavo galūnes, leisdavosi po oda parafiną, o kai kurie net sąmoningai užsikrėsdavo pavojingomis ligomis, įsigydami tuberkuliozės mėginius iš jau sergančių tarnybos draugų. Tačiau tokie veiksmai dažnai turėjo skaudžių pasekmių – kariai neįvertindavo, kokią negrįžtamą žalą gali padaryti savo organizmui.

Karo gydytojai tapdavo teisėjais – jie turėjo nustatyti, ar karys iš tikrųjų serga, ar tik mėgina apgauti sistemą. Jei diagnozė patvirtindavo tikrą ligą, skirdavo gydymą, tačiau jei būdavo atskleidžiama simuliacija ar tyčinis savęs žalojimas, kareivio laukdavo griežtos nuobaudos. Tai tapo ne tik medicinine, bet ir karinės drausmės problema, nes tokie atvejai menkindavo kitų karių moralę ir kovinę dvasią.

1918 m. atkurta Lietuvos kariuomenė taip pat nebuvo išimtis. Lietuvos kariai ieškojo būdų išvengti tarnybos, o jų bandymai simuliuoti ligas ar žalotis liko užfiksuoti rašytiniuose šaltiniuose. Apie tai savo prisiminimuose pasakoja Jurgis Žilinskas (1885–1957): „Kai kurie mobilizuoti asmenys vengdavo karo tarnybos, apsimesdavo sunkiais ligoniais, simuliuodavo arba bandydavo papirkti gydytojus“. Lietuvos centriniam valstybės archyve saugomos ligų istorijos rodo atvejus, kai kariai apsimesdavo nelaikantys šlapimo, sakydavo esą negirdintys arba turintys nevienodas kojas. Ironiška, bet simuliuodavo ir patys kariuomenės gydytojai.

Tikslų tokių atvejų skaičių nustatyti sunku, o karių pagrindinis motyvas nekelia abejonių – noras išvengti tarnybos. Todėl šio tyrimo tikslas – išanalizuoti istoriniuose šaltiniuose rastus konkrečius atvejus, atskleidžiant ne tik karių naudotus metodus, bet ir gydytojų pastangas atpažinti simuliaciją bei užkirsti kelią tokioms apgavystėms.

120 METŲ: SIFILIO SUKĖLĖJO ATRADIMO ISTORIJA

Saulius Špokevičius

Lietuvos mokslo istorikų ir filosofų bendrija

Nedaug kam žinoma, kad sifilio blyškiosios spirochetos (*treponemos*) atradėjas yra lietuvių kilmės mikrobiologas, gimęs Mažajoje Lietuvoje. Tai Fritzas Schaudinnas, lietuviškai – Pričkus Šiaudinis (1871–1906), kurio vardas amžiams yra sujungtas medicinos eponimais – *Treponema pallidum* Schaudinn-Hofmann (1905) ir *Entamoeba histolytica* Schaudinn (1903). Blyškiosios spirochetos atradimo istorija yra labai neįprasta, nes sifilio atradėjais iki tikro ir patvirtinto atradimo skelbėsi net 24 mikrobiologai. Pasak žymaus lietuvių režisieriaus Jono Jurašo, ji yra verta net spektaklio.

Apie garsų mikrobiologą, lietuvių dermatovenerologijos patriarcho Jono Lelio (1914–2011) net tituluojamą lietuvių kilmės mikrobiologijos genijumi, daugiausiai sužinota po fundamentalaus Stanislovo Provačeko monografijos apie Schaudinno darbus (1911) ir Christel Kuhn publikacijos „Aus Dem Leben Fritz Richard Schaudinns“ (1947).

Lelio lietuvių kalba išleista monografija (1971), vėliau kiek papildyta ir iliustruota šių eilučių autoriaus (2014), yra nedidelė duoklė šiam mokslininkui.

2015 metų kovo mėnesį sukanka 120 metų, kai buvo patvirtinta, jog sifilio sukėlėjo bakterija – *treponema* – atrasta ir pavadinta jos atradėjų vardais.

Šioms metinėms yra paruoštas neįprastas pranešimas – eiliuota sifilio sukėlėjo atradimo istorija, perteikiama šia poetine forma, paremta atradimo istorijos iliustruota medžiaga ir pavadinta „Sifiliada“. Tai šių eilučių autoriaus dedikacija mokytojui, profesoriui Leliui.

ANBO-I: GENIJAUS VIZIJA RIBOTŲ IŠTEKLIŲ RIBOSE

Romualdas Šviedrys

Lietuvos mokslo istorikų ir filosofų bendrija

Technologijų istorijoje dauguma išradimų yra padaromi bent keleto išradėjų beveik tuo pačiu metu, ir tik labai retais atvejais pasitaiko vienas išradėjas. Nekelia jokios abejonės, kad Antanas Gustaitis (1898–1941) buvo vienas iš to keleto, kurie suprojektavo ir pastatė identišką lėktuvą panašiu metu. Nepaisant nieko, ANBO-I buvo genijaus įžvalga – savamokslis, bet prityrusio piloto. Lietuvių tauta pagrįstai jį didžiuoja. Technologijų prognozės prasme ANBO-I buvo ateities prognozė, atskleidžianti, kokie lėktuvai kariaus tuomet jau aiškiai juntamame ir neišvengiamai artėjančiame kare. Kita vertus, Gustaičio vizija ribotų išteklių krašte skyrėsi nuo kitų išradėjų, gyvenančių gausių išteklių ribose. Pranešime palyginsime keletą lygiai tokių pat 1924 metais atliktų išradimų.

MENAS IR MEDICINA: MENO KŪRINIAI BIBLIOTEKOJE

Janina Valančiūtė

Lietuvos medicinos biblioteka

Pranešime pristatomos Lietuvos medicinos bibliotekoje rengiamos parodos ir jų autoriai, apžvelgiama meno kūrinių kolekcija.

Menas ir medicinos mokslas vienas kitą papildo. Menas padeda stiprinti emocinę ir fizinę sveikatą.

Nemažai medikų – labai kūrybiškos asmenybės. Kūryba jiems taip pat yra poilsis, atsipalaidavimas po darbų.

Lietuvos medicinos biblioteka bendradarbiauja su kuriančiais medikais. Nuo 1994 metų organizuoja medikų bei pacientų ir įvairių dailės studijų narių, taip pat žinomų dailininkų parodas. Per tris dešimtmečius surengta daugiau kaip 300 tapybos, akvarelės, piešinių, pastelės, grafikos, tautodailės, fotografijos ir kt. parodų.

Šios veiklos pradžia – tarptautinė ekslibrisų paroda-konkursas „Lietuvos medicina“ (1994), kurioje dalyvavo 40 autorių iš 17 pasaulio šalių. Po dešimties metų įvyko antroji ekslibrisų medicinos tematika paroda, kurioje darbus pristatė 59, o trečiojoje (2014) – 49 autoriai. Parengti ir išleisti šių parodų katalogai, almanachas „Ekslibrisai gydytojams“ (su Lietuvos gydytojų sąjunga), parodų katalogai „Prasingi draugystės simboliai“, „Ekslibrisai Eugenijai Šimkūnaitei“, „Kryžiažodis medicinai“.

Bibliotekos meno galerijoje vyko gydytojų Rimanto Keblo, Eglės Stukaitės, Jūratės Jankauskienės, Laimos Baltrūnienės, Ritos Lunskenės, Valerijos Dulskienės, Danutės Barštienės, Giedriaus Uždavinio, Vidos Domarkienės, Algimanto Bandzos, Vidmanto Mickevičiaus, Laimono Jazukevičiaus, Leonos Korkutienės, Arturo Milašausko, Vytauto Jakelevičiaus, Ričardo Dailidės, Stepono Bagdono, Michailo Aizeno, Emilijos Petrauskienės, dailės terapeutų, Respublikinės Vilniaus psichiatrijos ligoninės klubo „13 ir Ko“ ir daugelis kitų parodų. Bibliotekoje originalių darbų parodas keletą kartų pristatė JAV gyvenantis gydytojas neurologas Audrius Plioplys.

Atsidėkodami už galimybę eksponuoti savo kūrinius autoriai dažnai dovanoja darbus, kuriais puošiame bibliotekos erdves. Taip susikaupė vertinga meno kūrinių kolekcija.

PULKININKAS DR. JUOZAS VĖBRA IR JO ĮKURTA MODERNI TYRIMŲ LABORATORIJA

Audronė Veilentienė

Kauno technologijos universitetas

Pulkininkas Juozas Vėbra (1901–1994) buvo Lietuvos kariuomenės savanoris, Nepriklausomybės kovų dalyvis, inžinierius, chemijos mokslų daktaras, antisovietinės ir antinacinės rezistencijos dalyvis. Jis paskelbė 18 mokslinių straipsnių, padarė 13 išradimų, tačiau svarbiausias jo kūrinys – Tyrimų laboratorija, įkurta prie Krašto apsaugos ministerijos Ginklavimo valdybos. 1937–1940 m. veikusi Tyrimų laboratorija buvo viena moderniausių Europoje. Jos paskirtis buvo ginklų gamyklose naudojamų žaliavų ir gaminių tyrimai, naujų, pigesnių ir geresnių žaliavų paieška, tobulesnių su ginkluote susijusių sričių, ypač cheminio ginklo, gamybos metodų tyrimai. Visi Tyrimų laboratorijos įrengimai buvo sugalvoti ir suprojektuoti Ginklavimo valdybos personalo, kurių daugelis buvo Nepriklausomybės kovų dalyviai, todėl laboratorija yra puikus jų meilės ir pareigos Tėvynei pavyzdys.

1936–1940 m. Vėbra buvo Tyrimų laboratorijos viršininkas, vadovavęs daugiau kaip 80 darbuotojų kolektyvui. Laboratoriją sudarė 5 skyriai, vykdę darbus organinės ir fizinės chemijos; toksikologijos, patologoanatomijos ir mikrobiologijos; sprogstamųjų medžiagų ir balistikos; techninės chemijos bei metalurgijos, mechanikos, optikos kryptyse. Laboratorijos mokslininkai sukūrė Lietuvos karo pramonei svarbių technologijų ir išradimų. Kai kurie jų buvo pradėti gaminti pramoniniu būdu Linkaičių ginklų dirbtuvėse.

Sovietų Sąjungai okupavus ir aneksavus Lietuvą, jos kariuomenė sunaikinta, o Tyrimų laboratorija Vėbros iniciatyva perduota Kauno universitetui. Čia įsikūrė Technologijos fakultetas su Cheminės technologijos skyriumi. Apsilankę Tyrimų laboratorijoje sovietų ir nacių karininkai stebėjosi jos moderniais įrengimais ir net norėjo juos išmontuoti ir išvežti, bet visi įrengimai buvo integruoti į pastatą, todėl jų išardyti nepažeidžiant buvo neįmanoma.

Vėbra aktyviai dalyvavo antisovietinėje ir antinacinėje rezistencijoje. Buvo suimtas gestapo ir 1944–1945 m. kalintas 11 nacistinės Vokietijos kalėjimų, nuteistas sušaudyti ir tik dėl sėkmingai susiklosčiusių aplinkybių liko gyvas. Nuo 1949 m. jis gyveno JAV, dirbo chemijos pramonės tyrimų laboratorijose, aktyviai dalyvavo lietuvių organizacijų veikloje. Dauguma Tyrimų laboratorijos laboratorijų veikia iki šiol ir naudojamos KTU Cheminės technologijos fakulteto studijų ir mokslo reikalams.

KARO GYDYTOJŲ RUOŠIMAS LIETUVOJE IR LENKIJOJE 4 DEŠIMTMETYJE: SKAIČIUOJANT LAIKĄ IKI DIENOS X

Aistis Žalnora, Viktorija Šimkutė

*Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto Sveikatos etikos, teisės ir istorijos centras,
Lietuvos istorijos institutas*

XX a. ketvirtajame dešimtmetyje Europa vis labiau grimzdo į geopolitinę įtampą. Nujausdamos artėjančią karinį konfliktą, Lietuva ir Lenkija ėmė stiprinti visas savo kariuomenių struktūras, įskaitant karo mediciną. Aukštos kvalifikacijos karo gydytojų parengimas tapo svarbiu uždaviniu, siekiant užtikrinti karių sveikatą bei kovinį pajėgumą būsimo karo metu. Karo gydytojams buvo reikalingos specifinės žinios ir įgūdžiai, todėl į jų pasiruošimą turėjo įsitraukti ne tik kariuomenė, bet ir aukštojo mokslo įstaigos.

Mūsų tyrimai parodė, kad Lietuvoje karo gydytojų paruošimo klausimas buvo naujai „prikeltas“ 1935 metais. Kariuomenė matė, kad savo noru karo gydytojais nusprendusių tapti žmonių skaičiaus neužtenka. Šalia Sanitarijos karininkų tobulinimo kursų, kariuomenė atsigręžė į atsargoje esančius gydytojus ir medicinos studentus. Pirmieji buvo šaukiami į Atsargos ir apsaugos gydytojų kursus, antriesiems padidintos stipendijos bei pakoreguotos studijų programos. Tiek studijų, tiek kariuomenės organizuotų kursų programose buvo koncentruojamasi į dvi pagrindines karo medicinos dalis: karo chirurgiją ir cheminį karą. Tai buvo daroma atsižvelgiant į numatomą būsimo karo pobūdį, medicinos pažangą bei nesikeičiančius karo medicinos principus.

Tuo tarpu Lenkijoje būsimų karo gydytojų ruošimu susirūpinta dar 3 deš. pabaigoje – 4 deš. pradžioje. Universitetuose rengti keli panašaus pobūdžio kursai, nukreipti į tikėtinas karo grėsmes – bombardavimą lėktuvais, chemiais ginklais, ruošiamasi ir netradicinėms atakoms, pvz., bakteriologiniam karui. Tačiau to buvo mažai, paraleliai nuo 4 deš. pradžios į Valstybės saugumo reikalus be kariuomenės įtraukta ir savivalda. Vaivada pasitelkdamas visas savivaldos lygmens institucijas turėjo imtis pasiruošimo karui veiksmų, įskaitant karo medikų ruošimą universitete. Karo medicinos žinios buvo diegiamos visiems medicinos studentams be išimties. Jei studento sveikatos ydos galėjo tapti pretekstu išimčiai – rimtu kliuviniu tapti karo gydytoju – toks studentas nebuvo priimamas studijuoti.

Taigi, mūsų pranešimo tikslas yra parodyti, kaip besikeičianti geopolitinė padėtis tarpukario antrojoje pusėje vertė Lietuvos ir Lenkijos kariuomenes bei jų aukštąsias mokyklas permąstyti karo gydytojų ruošimo klausimą ir kaip jis buvo sprendžiamas.

PRANEŠĖJŲ PAVARDŽIŲ RODYKLĖ

Baltrūnas, Valentinas 20
Gudienė, Vilma 8
Jurkonis, Nerijus 9
Kabelka, Gintaras 10
Karazija, Romualdas 15
Kavaliauskas, Tomas 11
Kazlauskienė, Rūta 17
Klimka, Libertas 12
Kondratas, Ramūnas 4
Nenortaitė, Justina 13
Noreika, Alvydas 14
Norvaišas, Egidijus 15
Parent, Arnaud 16
Paškevičiūtė Kundrotienė, Eglė 17
Petrauskienė, Laima 18
Puišo, Judita 19
Pukelytė, Violeta 20
Ragažinskienė, Ona 9
Railienė, Birutė 21
Rimaitė, Aušra 22
Rudnickaitė, Eugenija 23
Šimkutė, Viktorija 24, 29
Špokevičius, Saulius 25
Šviedrys, Romualdas 26
Valančiūtė, Janina 27
Veilentienė, Audronė 28
Žalnora, Aistis 24, 29